

Halkın İçinden, Halka Karşı: Millî Mücadele Yıllarında Türkiye’de Eşkıyalık

Süleyman Tekir* Tuğrul Balaban**

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Sinop/TÜRKİYE
stekir@sinop.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5862-2548
** Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Sinop/TÜRKİYE
tugrubalaban@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2975-9347

Geliş: 15 Ocak 2025
Kabul: 5 Ağustos 2025
Yayın: 10 Kasım 2025

Bu çalışma ön inceleme sürecinde ve yayımlanmadan önce iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Eşkıyalık olgusu, tarihi perspektiften incelendiğinde, toplumsal düzene karşı halk içerisinde ortaya çıkan ve paradoksal biçimde yine halka karşı tezahür eden, kolektif başkaldırıya kapsayan hareketler olarak değerlendirilmektedir. Bu yapılanmalar, mahalli karakterleri ve sınırlı örgütlenme kapasiteleri nedeniyle sürdürülebilir bir direniş hareketine evrilememiş, devlet mekanizması tarafından sistematik biçimde tasfiye edilmişlerdir. Bu araştırma, 1920-1924 periyodunda, Millî Mücadele sürecinde Türkiye coğrafyasında faaliyet gösteren çete ve eşkıya gruplarının faaliyetlerini arşiv vesikalarına istinaden analiz etmektedir. Millî Mücadele döneminde harici aktörlerin tahrik ve teşvikiyle ortaya çıkan siyasi karakterli isyan hareketleri öne çıkmaktadır. Adı şekavet kategorisinde tasnif edilebilecek eşkıyalık vakalarının münferit hadiseler olarak değerlendirilmesine rağmen, bu faaliyetler ülkenin içtimai nizamını tehdit eden başat unsur olarak tezahür etmiştir. Söz konusu dönemde eşkıyalık, dikotomik bir karakter kazanmıştır: Millî Mücadele’ye destek veren yapılanmalar ile harici faktörlerin tesiriyle hareket eden oluşumlar. Bu iki yeni hareket, geleneksel eşkıyalık paradigmasının yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Eşkıyalık, Millî Mücadele, Jandarma, Direniş, Çete

From the People, Against the People: Banditry in Turkey during the National Struggle

Research Article

* Corresponding Author, Assoc. Prof. Dr., Sinop University, Sinop/TÜRKİYE
stekir@sinop.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5862-2548
** Assoc. Prof. Dr., Sinop University, Sinop/TÜRKİYE
tugrubalaban@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2975-9347

Received: 15 January 2025
Accepted: 5 August 2025
Published: 10 November 2025

This paper was checked for plagiarism using iThenticate during the preview process and before publication.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License

ABSTRACT

When the phenomenon of banditry is analyzed from a historical perspective, it is considered as movements that emerge from within the public against the social order and paradoxically manifest themselves against the public and encompass collective rebellion. Due to their local character and limited organizational capacity, these organizations could not evolve into a sustainable resistance movement and were systematically liquidated by the state mechanism. This study analyzes the activities of gang and bandit groups operating in Turkey during the National Struggle in the period 1920-1924 based on archival documents. During the period of the War of Independence, politically motivated rebellion movements that emerged with the provocation and encouragement of external actors stand out. Although banditry cases, which can be categorized as ordinary banditry, were considered as isolated incidents, these activities emerged as the dominant factor threatening the social order of the country. Banditry acquired a dichotomous character in the period in question: Organizations that supported the National Struggle and those that acted under the influence of external factors. These two new movements replaced the traditional banditry paradigm.

Keywords: Banditry, National Struggle, Gendarmerie, Resistance, Gang

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Tekir, Süleyman; Tuğrul Balaban. Halkın İçinden, Halka Karşı: Millî Mücadele Yıllarında Türkiye’de Eşkıyalık. *History Studies* 17, no. 4 (2025): 1009-1029.

Giriş

Etimolojik perspektiften incelendiğinde, Arapça kökenli “eşkiya” teriminin semantik evrimi dikkat çekicidir. Arapça kökenli “şakî” kelimesinin çoğul formu olan “eşkiyâ”dan Türkçeye geçen bu terim, başlangıçtaki “bedbaht, talihsiz; günahkâr, âsi” anlamlarından, zamanla daha spesifik bir anlam kazanarak “yol kesen, haydut” manasına evrilmiştir. Bu semantik dönüşüm süreci, kelimenin sosyolojik ve hukuki boyutlarını da beraberinde getirmiştir. İslam hukuku terminolojisinde “hırâbe” suçu kapsamında değerlendirilen eşkiyalık faaliyetleri, had cezalarını gerektiren en ağır suçlar kategorisinde yer almaktadır. “Kâtiu't-tarîk” (yol kesen) ve “muhârib” (silahlı saldırgan) gibi İslami hukuk terimlerinin Türkçedeki karşılığı olarak kullanılan eşkiya kavramı, zaman içinde hem hukuki hem de toplumsal bir olgu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.¹ Eşkiyalık olgusuna yönelik zengin terminoloji havuzu, Osmanlı sosyal tarihinde önemli içgörüler sunmaktadır. Her bir terimin etimolojik kökeni ve kullanım bağlamı, dönemin sosyo-politik dinamiklerini yansıtmaktadır. Harâmî, haramzâde, Celâli, eşirra, türedi, haydut gibi terimler, farklı bağlamlarda ve dönemlerde, eşkiyalık eylemleriyle ilişkilendirilen grupları veya bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır.² Bu terminolojik zenginlik, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çok katmanlı sosyal yapısının ve farklı bölgelerdeki yerel dinamiklerin de bir göstergesidir. Her bir terim, belirli bir tarihsel dönemde ve coğrafi bağlamda ortaya çıkmış, zamanla anlam genişlemesine veya daralmasına uğramıştır.

Toplumsal düzenin yapısal bozuklukları, insanlık tarihi boyunca farklı biçimlerde tezahür etmiş ve toplumsal tepkilerin doğmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bozukluklar, ekonomik eşitsizlikler, siyasi baskılar, sosyal dışlanma, adaletsizlikler ve meşruiyet krizleri gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Ancak bu yapısal bozuklukların tespiti ve analizinde tarihsel kaynakların sınırlılığı, metodolojik zorluklara yol açmaktadır. Hobsbawm, sosyal eşkiyalık kavramını sistematik bir çerçevede ele alarak, bu olguyu sistem karşıtı protesto hareketleri içinde konumlandırmıştır. Bu yaklaşım, eşkiyalığın yalnızca suç odaklı değil, aynı zamanda toplumsal adaletsizliklere karşı bir direnç biçimi olarak değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Hobsbawm'a göre, sosyal eşkiyalık, tarihsel süreçte yerel düzeyde ortaya çıkan, ancak sistematik değişimlere dair ipuçları barındıran bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu durum, eşkiyalığın toplumsal yapının bir yansıması ve onunla etkileşim halinde bir protesto biçimi olduğu savını desteklemektedir.³ Hobsbawm'ın “sosyal eşkiyalık” kavramı, sistem karşıtı direnişi anlamada önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, metodolojik açıdan eleştiriye açıktır. Yıldız'ın özellikle zaman ve mekân bağlamında yeterli ayrıştırmanın yapılmaması, farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlardaki eşkiyalık olgusunun özgün dinamiklerinin gözden kaçırılmasına neden olmaktadır eleştirisi bu yönüyle önemlidir. Çalışmalarında kullandığı kaynakların çoğunlukla edebi metinlere ve sözlü geleneklere dayanması, tarihsel gerçekliğin romantize edilmiş bir versiyonunu sunma riskini taşıırken, “sosyal eşkiya” kavramının evrensel bir kategori olarak sunulması, yerel bağlamların özgünlüğünü göz ardı etmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi kompleks devlet yapılarında, eşkiyalık olgusunun çok daha katmanlı ve değişken karakteri, bu tür genellemelerin geçerliliğini sorgulanır kılmaktadır.⁴

¹ Ali Bardakoğlu, “Eşkiya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1995) 11:466-469.

² Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkiya ve Devlet*. (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009) 70.

³ Eric Hobsbawm, *Sosyal İsyancılar*. Çeviren Necati Doğru, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995), 11-35.

⁴ Gültekin Yıldız, “Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz Eleştirisi Devlet-Merkezli Tarihin Alternatifi Eşkiyaperestlik Mi?,” *Simurg*, no. 3, (2020): 63.

Birinci Dünya Harbi’nin toplumsal düzende yarattığı sarsıntı ve güvenlik zafiyeti, eşkıyalık olgusunun yapısal bir dönüşüm geçirmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle Aydın ve İzmir çevresinde yoğunlaşan bu dönüşüm, merkezi otoritenin zayıflaması ve asker kaçaklarının artmasıyla birlikte geleneksel kır sosyolojisini derinden etkilemiştir. Köy-kent ilişkilerinde yaşanan kopuş, zengin toprak sahiplerinin şehirlere göç etmesi ve kırsal alanda otorite boşluğunun oluşması, eşkıyalığın sosyo-ekonomik dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında Batı Anadolu’da zeybek/efe olarak adlandırılan eşkıyaların köylere inmesi, ancak silahlarını bırakmamaları ve yerleşik düzene entegre olamamaları, bu grupların yarı-feodal bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Bu süreçte eşkıyalar, geleneksel çoban köklerinden koparak, kendilerini yerel bir otorite figürü olarak konumlandırmış ve gayri resmi bir vergilendirme sistemi kurmuşlardır.⁵

Eşkîyalık olgusunun Millî Mücadele dönemindeki paradoksal dönüşümü, Theda Skocpol’un yapısal devrim teorisi çerçevesinde anlamlı bir analiz zemini sunmaktadır.⁶ Geleneksel olarak sistem karşıtı bir dinamik sergileyen eşkıya gruplarının ulusal direniş hareketine entegrasyonu, devlet yapısının krizi ve yeni toplumsal ittifakların oluşumu bağlamında değerlendirilebilir. Bu entegrasyon süreci, salt pragmatik bir tercih olmanın ötesinde, yeni oluşmakta olan ulusal kimliğin kapsayıcı karakterini de yansıtmaktadır. Osmanlı, devlet yapısının çöküşü ve uluslararası sistemin yarattığı baskılar altında şekillenen bu dönüşüm, yerel güç odaklarının ulusal hedeflerle uyumlulaştırılması ve gayriresmî güç yapılarının resmî yapılara evrilmesi gibi çok boyutlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Eşkîya gruplarının “millî direnişçi” kimliğine dönüşümü, modern Türkiye’nin kuruluş sürecindeki toplumsal dinamiklerin kompleks yapısını ortaya koymakta ve tarihsel süreklilik ile kopuş dinamiklerinin eşzamanlı işleyişini göstermektedir. Eşkîyalık olgusu, Batı Anadolu’da 15 Mayıs 1919’da başlayan Yunan işgaliyle birlikte bir anda yön değiştirerek, Kuva-yı Milliye adı verilen yerel direniş birliklerinin çekirdek yapısını oluşturmuştur.⁷

Eşkîyaların ve mahkûmların Kuva-yı Milliye’ye katılımları, Millî Mücadele döneminin sosyolojik ve askeri dinamiklerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Dağlık bölgelerde faaliyet gösteren eşkıya grupları, gayrinizami harbe uygun yeteneklere sahipti. Silah kullanma, pusu kurma, keşif yapma ve ani baskınlar düzenleme gibi becerileri, düzensiz birlikler için büyük avantaj sağlıyordu. Mahkûmlar ve asker kaçakları da daha önce askerlik yapmış olmaları nedeniyle tecrübeliydi. Özellikle Osmanlı ordusundan firar edenler, silah kullanma ve taktik bilgileriyle katkı sunabilirlerdi. Eşkîyalar, faaliyet gösterdikleri bölgelerin coğrafyasını iyi biliyorlardı. Bu, işgalci güçlere karşı etkili direniş için kritik bir unsurdur. Eşkîyalık, Osmanlı döneminde kanun dışı bir faaliyet olarak görülüyordu. Kuva-yı Milliye’ye katılarak “vatan savunmasına” dahil olmak, bu kişilere toplumsal kabul ve affedilme şansı veriyordu.⁸

Millî Mücadele dönemindeki eşkıya gruplarının farklılaşan tepkileri, bu olgunun kompleks yapısını ve çeşitli motivasyonlarını yansıtmaktadır. Bazı gruplar ulusal harekete entegre olurken,⁹ önemli bir kısmı geleneksel faaliyetlerini sürdürmeyi tercih etmiş, hatta bazıları işgal

⁵ Asaf Gökbel, *Millî Mücadele’de Aydın*. Sadeleştiren Hüseyin Kuruüzüm, (Aydın: Kolalı Matbaası, 2005) 49-50.; Ercan Haytoğlu, “Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler,” *Belgi* no. 1, (2011): 53.

⁶ Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırılmalı Bir Çözümlemesi*. Çeviren S. Erdem Türközü, (Ankara: İmge Kitabevi, 2004) 23-78.

⁷ Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. (Ankara: TTK Basımevi, 1990) 92.

⁸ Özlem Çankaya, *Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri*. (İstanbul: Libra Kitap, 2020) 93-94.

⁹ Gökbel, *Millî Mücadele’de Aydın*, 55.

güçleriyle iş birliği yapmıştır.¹⁰ Bu farklılaşmanın temelinde ekonomik çıkarların korunması, yerel güç ilişkilerinin sürdürülmesi ve ideolojik veya etnik temelli ayrışmalar gibi faktörler yer almaktadır. Bölgesel dinamikler de bu tutum farklılıklarında önemli rol oynamıştır; işgal altındaki bölgelerdeki koşullar, merkezi otoritenin gücünün değişkenlik gösterdiği alanlar ve yerel güç ilişkilerinin yapısı, eşkıya gruplarının yönelimlerini etkilemiştir. Kırsal eşkıyalığın devam etmesi, sosyo-ekonomik koşulların süregelen etkisi, geleneksel yaşam biçimlerinin devamlılığı ve alternatif geçim kaynaklarının sınırlılığı gibi yapısal faktörlerin sonucudur.

Çalışmaya konu olan dönemde, Anadolu'da görülen eşkıyalık hadiseleri, kırsal ve siyasi eşkıyalık¹¹ olarak iki gruba ayrılmaktadır. Çalışmada eşkıyalığın değişen formları ele alınmıştır.

1. Birinci Dünya Harbi'nden Mondros Mütarekesi'ne Asayiş ve Eşkıyalık

Osmanlı İmparatorluğu, geç döneminde karşılaştığı kompleks güvenlik sorunlarının merkezinde yer alan eşkıya ve çete faaliyetleriyle mücadeleyi, asayiş politikalarının yapısal ve stratejik bir bileşeni olarak değerlendirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde modern jandarma teşkilatının sistemli bir şekilde kurulması, bu çok katmanlı güvenlik sorunuyla başa çıkmada kritik bir dönüm noktasını teşkil eder. Söz konusu dönemde eşkıya faaliyetleri, sosyo-ekonomik dinamiklerden kaynaklanan adi şekavet olaylarından, etnik ve siyasi motivasyonlu örgütlü çete hareketlerine kadar geniş bir yelpazede kendini göstermiştir. Her iki formda da bu faaliyetler, imparatorluğun toprak bütünlüğünü, idari yapısını ve toplumsal düzenini derinden tehdit eden unsurlar olarak öne çıkmıştır. Devlet, merkezi otoritesini yeniden tesis etmek, yerel dinamikleri kontrol mekanizmalarını güçlendirmek ve modernleşme sürecinin gerektirdiği güvenlik altyapısını inşa etmek amacıyla bu mücadeleyi varoluşsal bir zorunluluk olarak kabul etmiştir. Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında, seferberlik ilanı ile birlikte ortaya çıkan karmaşık güvenlik dinamikleri, eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına zemin hazırlayan kritik bir süreç başlatmıştır. Mülkiye memurlarının ve devlet kademesinin tam teşekküllü görev başında bulunması, başlangıçta yol kesme, adam yaralama ve cinayet şüphelilerinin yakalanması için uygun bir ortam oluşturmuş görünse de seferberlikle birlikte yaşanan kurumsal dönüşüm tam tersi bir sonuç doğurmuştur. Asayişin temel koruyucusu olan jandarma birliklerinin büyük bir bölümünün cepheye sevk edilmesi ve geride kalan karakollara muharebe tecrübesi olmayan, silah kullanımından yoksun personelin atanması, güvenlik mekanizmalarında telafi edilemez bir zafiyete yol açmıştır. Karakollardaki kumandan eksikliği ve artan hizmet yükü, nizam ve disiplin bakımından zayıf, askerî eğitim ve donanımdan mahrum bir jandarma sınıfının oluşmasına neden olmuş; bu durum, eşkıyalık faaliyetlerinin kontrol dışı bir şekilde artmasının yapısal zemini haline gelmiştir. Dolayısıyla Birinci Dünya Harbi'nin başlangıç döneminde, devletin güvenlik politikaları ironik bir biçimde, eşkıyalığın yükselişine hizmet edecek olan zemini hazırlamıştır.¹²

Savaşın zorlu koşulları altında, güvenliği sağlamakla yükümlü teşkilatlar adeta sistemik bir çöküş sürecine girdi. Karakolların neredeyse tamamının komutansız kalması, kazaların çoğunda subay bulunmaması ve hatta bazı bölgelerde küçük rütbeli subay dahi görevlendirilemeyişi, güvenlik altyapısında telafi edilemez bir çözülmeyi gözler önüne seriyordu. Mevcut personel eksikliğinin giderilme çabaları, son derece yetersiz ve geçici ikmal

¹⁰ *Türk İstiklâl Harbi İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar, 1919-1921*. C. 6, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974) 37.

¹¹ Süleyman Tekir, "Yol Kesiciler ve Kanunsuzlar: Türkiye'de Kırsal ve Siyasi Eşkıyalıkla Mücadele (1923-1938)," *Turcology Research* no. 81, (2024): 517-519. <https://doi.org/10.62425/turcology.1459164>

¹² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (DH.EUM.6.Şb), 31/12.

efradının zor koşullar altında jandarma hizmetine adapte edilmesiyle sınırlı kalmıştı. Üstelik, bu sınırlı personel havuzunun genç ve dinamik unsurları dahi ordu ihtiyaçları nedeniyle sürekli geri çağrılmak durumunda bırakılmıştı. Paradoksal bir biçimde, yetenekli subay ve erlerinden tamamen yoksunlaştırılmış bir jandarma teşkilatından, savaşın tüm yıkıcı koşulları altında dahi etkin hizmet beklentisi devam etmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin son dönem güvenlik politikalarındaki çaresizliğin ve kurumsal yıpranmanın çarpıcı bir göstergesiydi.¹³

Birinci Dünya Harbi sürecinde jandarma teşkilatı, yapısal bir kriz ve kurumsal kimlik bunalımı yaşamıştır. Teşkilatın insan kaynağının büyük ölçüde orduya transfer edilmesi, asayiş hizmetlerinde ciddi bir kapasite kaybına yol açmış ve bu durum, kurumun toplumsal meşruiyetini olumsuz etkilemiştir. 1918’de gerçekleştirilen zabitan takviyesi, kısa vadeli bir çözüm sunsa da, savaş sonrası konjonktürün yarattığı asayiş sorunları karşısında yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda, Eylül 1918’de benimsenen firarilerden jandarma devşirme politikası, devletin güvenlik bürokrasisindeki çözülmenin ve pragmatik çözüm arayışlarının çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir. Belirli kriterlere tabi tutularak gerçekleştirilen bu personel politikası, savaş sonrası dönemde devletin klasik güvenlik paradigmasından sapma göstermek zorunda kaldığının ve kurumsal adaptasyon sürecinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹⁴

Birinci Dünya Harbi döneminde eşkıyalık ve çetecilik faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin güvenlik yapılanmasında yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde söz konusu faaliyetler, yalnızca kontrol altına alınamamakla kalmamış, aynı zamanda savaşın dinamikleriyle paralel olarak nitelik ve yaygınlık bakımından dönüşüme uğramıştır. Kırsal alanlarda gözlemlenen şekavet hareketleri, bölgesel farklılıklar ve yerel eşkiya gruplarının operasyonel kapasitelerine bağlı olarak değişken bir görünüm sergilemiştir. Jandarma teşkilatının personel yapısındaki radikal dönüşüm, bu sürecin ana belirleyicisi olmuştur. Jandarmanın büyük çoğunluğunun ordu saflarına katılması ve savaşın öngörülenden daha uzun sürmesi, güvenlik boşluğunun genişlemesine de neden olur. Yenilgiler, yaygınlaşan salgın hastalıklar ve muhaceret neticesinde artan firar vakaları, asayişin bozulmasını hızlandıran temel etmenler olarak öne çıkar. Jandarma teşkilatı, savaş boyunca firarileri yakalama ve birliklerine iade etme hususunda sistemik bir yetersizlik sergilemiştir. Bu güvenlik boşluğundan en fazla istifade eden unsurlar ise çete grupları olmuştur. Bilhassa Rus işgalinin yoğunlaştığı Karadeniz kıyıları, çete faaliyetleri için oldukça elverişli bir alan teşkil etmiştir. Türk donanmasının neredeyse işlevsiz duruma düşmesi, deniz üzerinden gerçekleştirilen baskınların ve illegal faaliyetlerin önünü açmıştır. Söz konusu dönem, Osmanlı Devleti'nin güvenlik politikalarındaki yapısal kırılma ve kurumsal dönüşüm sürecinin güvenlik üzerindeki olumsuz yansımalarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Eşkıyalık ve çetecilik faaliyetleri, yalnızca bir güvenlik sorunu olmaktan öte devletin geç dönem var oluş mücadelesinin çarpıcı bir yansıması haline gelir.¹⁵

Birinci Dünya Harbi döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenlik yapısını derinden sarsan en kritik sorunlardan biri, firari asker meselesi olmuştur.¹⁶ 1916 yılının sonlarından

¹³ Jandarmanın Vaziyet-i Umûmiyesi Hakkında, (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Yer Numarası: 06 Mil Yz A 1499.) 5.

¹⁴ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 327.

¹⁵ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020) 206-209.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye İrade (DH.İD..) 180/41.; BOA, Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.), 87/54.

itibaren ciddi bir toplumsal soruna dönüşen firariler, 1917 yılında yaklaşık 300 bin kişiye¹⁷ ulaşmış; savaşın sonunda ise toplam sayıları 500 bine yaklaşmıştır.¹⁸ Bu durum, yalnızca bir askerlik problemi olmaktan çok, devletin bütünsel güvenlik ve asayiş mekanizmalarının çözülme sürecini ortaya koyan yapısal bir gösterge niteliğindedir. Mayıs-Haziran 1918 döneminde ülkenin emniyet ve asayişi son derece endişe verici bir hal almış; bu kritik tabloya müdahale amacıyla 15 Temmuz 1918'de on beş günlük kapsamlı bir af ilanına gidilmiştir. Söz konusu af ilanı, firarilerden en yakın askerlik şubesine teslim olanlara koşulsuz bağışlanma hakkı tanımış, yalnızca cephelerde ihanet suçu işleyenler bu affın dışında tutulmuştur. Affın ilanını takiben temmuz başı ile ağustos sonu arasında geçici bir asayiş iyileşmesi gözlenmiş; ancak bu düzelme kalıcı ve sürdürülebilir olamamıştır. Kısa süre içerisinde güvenlik yapısı tekrar bozulmaya başlamış; Hüdavendigâr Vilâyeti ile Karesi Livası'nda asayişsizlik adeta ihtilal düzeyine ulaşmıştır. Sürecin dramatik bir göstergesi olarak, Aralık 1918'de İstanbul ve çevresindeki hapishane ve tevkifhanelerden tutuklu ve hükümlülerin firar hareketleri başlamıştır. Bu tablo, çözülmenin ve savaşın yarattığı tahribatın çarpıcı bir yansımasıdır.

Birinci Dünya Harbi'nin son dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu, asker kaçakları ve eşkıyalık faaliyetlerinin kesiştiği çok boyutlu bir güvenlik krizinin içine sürüklenmiştir. Savaşın yarattığı çok katmanlı yıkım, ordu disiplinini ve devlet otoritesini derinden sarsmış; bu süreç, firar eden askerlerin kırsal alanlarda organize ettiği silahlı gruplar vasıtasıyla sistematik bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Cephelerde art arda alınan mağlubiyetler, ordunun kronikleşen lojistik yetersizlikleri ve ağır ekonomik koşullar asker kaçaklarının sayısını ve örgütlenme kapasitesini artıran temel dinamikler olarak öne çıkar. Firariler, yalnızca bireysel kaçış pratikleri sergilememişler bilakis kırsal bölgelerde silahlı yapılanmalar oluşturarak eşkıyalık faaliyetlerinin ana unsuru haline gelmişlerdir. Eşkıya grupları, devlet otoritesine yönelik açık bir meydan okuma refleksi sergilerken, aynı zamanda yerel halkın can ve mal güvenliğini de doğrudan tehdit eden yapılar inşa etmişlerdir. Firarilerden oluşa silahlı grupların ortaya çıkardığı güvenlik krizi, yalnızca yerel düzeyde değil, imparatorluğun bütünsel güvenlik altyapısını tehdit eden sistemik bir sorun halini almıştır. Bu durum, son dönem güvenlik politikalarındaki yapısal kırılma gözler önüne sermektedir.¹⁹ Yerel idareciler, merkezi otoritenin zayıflığı nedeniyle bu sorunlara karşı kendi önlemlerini almak zorunda kalmıştır. Örfi idare ilanı bu çabanın bir parçası olarak öne çıkmıştır.²⁰ Hüdavendigâr Vilayeti örfi idare ilan etmesine rağmen bir eşkıya çetesi Bandırma ve Karacabey arasında seyahat eden postayı soyarak 450 bin kuruş parayı alıyor yahut eşraftan birkaç kişiyi dağa kaldırabiliyordu.²¹ Hükümet konuya kalıcı bir çözüm bulmakta zorlanır ve Temmuz 1918'de ilan edilen af kararından eşkıya gruplarının haberdar olup olmadıklarının araştırılmasını ister. Haberleri olmadığı için mi dağdan inmedikleri yoksa teslimiyet konusunda isteksiz olup olmadıkları sorgulanır.²² Mondros Mütarekesi'ne gidilen süreçte eşkıya grupları jandarma karakollarına baskın yapacak kadar fütursuzca hareket edebilmektedir.²³ Yerel idareciler Dahiliye Nezareti'nin eşkıyalık için çözüm üretememesi üzerine farklı uygulamalar yaparak sorunla baş etmeye çalışırlar. Diyarbakır Vilayetinin eşkıya ile etkin mücadelede söz konusu

¹⁷ Ahmet Emin Yalman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. Çeviren Birgen Keşoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları 2018) 305-306.

¹⁸ Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, 272.

¹⁹ BOA, (Dahiliye Emniyet-i Umumiye 6, Şube) DH.EUM.6.Şb, 37/18.; BOA, DH.EUM.6.Şb, 30/28.; BOA, DH.EUM.6.Şb, 38/24.; BOA, Dahiliye Şifre (DH. ŞFR.), 592/77.

²⁰ BOA, DH. ŞFR., 598/78.

²¹ Sabah, 31 Teşrinievvel 1334, No: 10399.

²² BOA, DH. ŞFR., 92/123.

²³ BOA, DH. ŞFR., 92/109.

gruplara yataklık edenlerin cezalandırmalarını ön gören girişimleri kanuni engellere takılır. Yataklık edenlerin bölgeden uzaklaştırılmaları ve mallarına el konulması gibi önleyici tedbirler kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle Dahiliye Nezareti tarafından kabul edilmez.²⁴

2. Millî Mücadele Dönemi

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasının ardından Osmanlı Devleti’nde yaşanan siyasi kaos merkezi otoritenin zayıflamasına ve eşkıyalık faaliyetlerinde belirgin bir artışa yol açar. Bu durumun temelde birden fazla nedeni bulunmaktadır. Ordunun mütarekeye göre büyük ölçüde terhis edilmesi merkezi otoritenin zayıflamasına yol açar. Otorite zafiyeti, yerel düzeyde güvenlik sorunları doğururken, eşkıyalık faaliyetlerinin artması için gerekli zemini hazırlar. Savaş yıllarının getirdiği yoksulluk, kırsal bölgelerde ekonomik sorunları derinleştirir. Topraklarını kaybeden, gelir kaynakları yok olan veya geçim sıkıntısı çeken kişiler, eşkıyalığa yönelir. Osmanlı ordusundan dağılan askerlerin silahlarıyla birlikte²⁵ köylerine dönmesi, Anadolu’da bireysel silahlanmanın artmasına neden olur. Bu gelişmeler, eşkıya gruplarının oluşumunu kolaylaştırır ve çatışmaları daha ölümcül hale getirir. Bu dönemde millî duygularla hareket edip eşkıyadan intikam almak için dağa çıkanlara da rastlanır.²⁶

Mondros Mütarekesi’nin ardından jandarma teşkilatındaki ciddi personel azalışı, ülke genelinde güvenlik zafiyetine yol açmış ve bu durum, çete ve eşkıya gruplarının faaliyetlerini artırmaları için uygun bir zemin oluşturur. Bu gelişmeler karşısında harekete geçen Umum Jandarma Kumandanlığı, Kasım 1918’de vilayetlere bir tebliğ göndererek, terhis nedeniyle boşalacak jandarma kadrolarının doldurulması için bir dizi önlem alınmasını talep eder. Bu kapsamda, eşirra (suçlular) ve zuafa (zayıf karakterli kimseler) gibi gruplardan olmayan gönüllülerin kaydedilmesi ve terhis hakkını kazanmış olmakla birlikte göreve devam isteyen personelin istihdam edilmesine özel bir özen gösterilmesi gerektiği belirtilir. Bu önlemler, bozulan asayişin yeniden sağlanması ve güvenlik açıklarının kapatılması için alınan acil tedbirlerin bir parçası olmuştur.²⁷ Fakat alınan tedbirler eşkıya ve çete gruplarının faaliyetlerini engelleme konusunda yetersiz kalır.

Ocak 1919’da İngiliz Sefarethanesi tarafından Samsun’dan Dahiliye Nezâreti’ne gönderilen bir yazıda, Sarpun köyüne giden Rum ahaliye Müslümanlar tarafından saldırı düzenlendiği ve bazı kişilerin öldürüldüğüne dair bilgiler aktarılır.²⁸ Orta Karadeniz bölgesindeki Rumların mağduriyetlerini konu edinen raporların İstanbul’a ulaşması üzerine süreli olarak tahkikat yapılmasına yönelik bölge idarecilerine emirler gönderilir. Ancak anılan dönemde Canik Mutasarrıflığı tarafından gönderilen raporlarda Rumlara yönelik herhangi bir katliam girişiminin tespit edilemediği vurgulanır. Bilakis Rum çetelerinin Müslümanlara karşı saldırılarını sürdürdüğü ve bunun ciddi bir tehdit oluşturduğu kaydedilir.²⁹ Öyle ki Bafra Karaköy’den Ardahanlı Hasan’ın Rum çeteleri tarafından hayvan, eşya ve parası gasp edilmişti.³⁰ İngiliz Sefarethanesi’nin iddialarının tam tersi bir durumun yaşandığı; bölgedeki Müslümanların, Rum eşkıya tarafından acımasızca katledildiği anlaşılır.³¹ Babiali, Yıldırım

²⁴ BOA, DH. ŞFR., 91/266.

²⁵ BOA, DH. ŞFR., 638/74.; BOA, DH.İ.UM, 19/1.

²⁶ Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE), İstiklal Harbi (İSH), 110-9-1-10.10.0.120.

²⁷ BOA, DH. ŞFR., 93/174.

²⁸ BOA, DH.ŞFR., 95/258.

²⁹ BOA, DH.ŞFR., 624/103.

³⁰ BOA, DH.EUM.AYŞ., 3/50.

³¹ BOA, DH.EUM.AYŞ.,8/6.

Orduları Grup Kumandanlığı lağvedildikten sonra İstanbul'a dönen, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın olayları yerinde tahkik etmesi maksadıyla bölgeye gönderilmesine karar verir. IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişi unvanıyla bölgeye gönderilen Mustafa Kemal Paşa,³² 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkar.³³

Mustafa Kemal Paşa, henüz İstanbul'da bulunduğu günlerde görev yerinde yaşananların tespit edilmesi için gönderdiği bir emirde şu hususlarda kendisine bilgi verilmesini istemiştir: *"Vilâyet ve müstakil liva muntıkasında icrayı faaliyet etmekte olan eşkıya çetelerinin İslâm ve Gürcü, Rum, Ermeni olduklarına nazaran miktarları ve muntika-i nüfuz ve şekavetleri neresidir? Rüesasının isimleri nedir? Ne gibi silâhlarla mücehhez ve ne vakitten beri şekavettedir. Bunlar hepsi dahilinde mi teşekkül etmiş ve kısmen hariçten mi gelmiştir."*

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışının ikinci gününde bölgedeki eşkıya faaliyetlerinin sebepleriyle ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlayarak Genelkurmay Başkanlığı'na gönderir. İlgili raporla Mondros Mütarekesi sonrası Canik Sancağında güvenliğin zaafa uğradığı, şekavet olaylarının arttığı ve sosyal istikrarsızlık bağlamında karmaşık bir yapının oluştuğu bildirilir. Bölgede, seferberliğin başlangıcında ortaya çıkan asker firarileri ve farklı etnik/dinî gruplara mensup (İslâm, Rum, Ermeni) kişilerce kurulan çeteler, başlangıçta adi suçlar (hırsızlık ve münferit cinayetler) ile sınırlı faaliyetler gösterirken Rum ve Ermenilerin zorunlu göçleri sırasında, özellikle bazı çetelerin faaliyetlerinin siyasi bir boyut kazandığı görülür. Rus işgaliyle birlikte bu çeteler, istilacı güçler tarafından teşvik edilerek desteklenir ve bunun sonucunda söz konusu grupların faaliyetleri yerel düzeyde zararlı bir boyuta ulaşır. Rusların çekilmesi ve mütarekeye kadar geçen sürede olaylar, adi şekavet düzeyinde devam etmiş; ancak Mütareke sonrası Rum çeteleri, Pontus Devleti gibi siyasi hedefler doğrultusunda organize bir hüviyet kazanır. Rum Metropolitleri Bermanos ve Samsun'daki Rum Komitelerinin yönetiminde faaliyet gösteren çetelerin bölgedeki Müslüman ahali üzerinde ciddi bir baskı oluşturması Fransız Jandarma Zabiti Mösyö Favrou'nun ifadeleriyle Mustafa Kemal Paşa tarafından da teyit edilmiş olur. Bölgede Rum çetelerinin nüfus artırma politikaları kapsamında, Rusya'dan Rum göçmenlerin bölgeye zorla getirilmesi, bazı siyasi çetelerin deniz yoluyla gizlice taşınması ve bu süreçte jandarma kuvvetlerinin yetersizliği, güvenlik zafiyetini daha da derinleştirir. Samsun kazasında 43, Çarşamba'da 2, Bafra'da 3 olmak üzere toplam 40 civarında Rum çetesinin faaliyet gösterdiği tespit edilir. Müslüman çetelerin ise daha çok savunma ve korunma amacıyla ortaya çıktığı; Rum çetelerinin saldırılarına karşı, özellikle köylerde, ahaliyi ve mülklerini koruma çabası içerisinde olduğu anlaşılır. İlgili çetelerin bir kısmının da kontrolsüz şekilde gasp, hırsızlık ve şiddet eylemlerine başvurduğu görülür.³⁴

Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'da ortaya çıkan asayiş sorunu, salt bir güvenlik meselesi olmanın ötesinde, çok boyutlu bir toplumsal çözülme sürecinin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun bölgesine ilişkin hazırladığı raporlar, dar kapsamda bölgesel bir analiz sunmakla birlikte, geniş ölçekte Anadolu'nun genel sosyo-politik panoramasını yansıtan metodolojik bir örnek teşkil etmektedir. Raporlarda ortaya konulan analizler, bölgedeki asayiş sorunlarının çok katmanlı nedensellik ilişkilerini açığa çıkarır. Bu bağlamda, asker firarileri meselesi, zorunlu göç politikasının yarattığı demografik ve sosyal travmalar, etnik temelli antagonizmalar ve merkezi otoritenin kurumsal erozyonu gibi faktörler, eşkıyalık ve çetecilik olgusunun başlıca katalizörleri olarak görülebilir. Bu dinamikler, özellikle kırsal bölgelerde devlet otoritesinin fiili olarak ortadan kalkmasına ve

³² BOA, BEO, 4571/342765.

³³ BOA, DH.ŞFR., 630/122.

³⁴ ATASE, İSH, 110-9-1-10/15-0-93.

yerel toplulukların gayriresmî güvenlik mekanizmaları geliştirmek zorunda kalmasına sebebiyet vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın raporları, şekavetin Anadolu coğrafyasında sistemik bir olguya dönüştüğünü ve devlet aygıtının bu fenomeni kontrol altına alma kapasitesinden yoksun olduğunu ortaya koymaktadır. Burada çetecilik faaliyetlerinin paradoksal karakteri de dikkat çekicidir: Bir taraftan işgal karşıtı direnişin kendiliğinden yeni bir formu tezahür ederken, diğer taraftan kuralsız bir şiddet pratiğine evrilen eylemleriyle yıkıcı maksatlı yapılar eşkıyalığın farklı görünümünü sunar. Bu tarihsel durum, Millî Mücadele'nin başlangıç evresinde düzenli ordunun yeniden tesisi ve sivil güvenliğin temini meselelerinin neden stratejik bir öncelik olarak ele alındığını açıklamaktadır. Ayrıca modern devletin inşa sürecinde güvenlik aygıtının merkezleştirilmesinin ve kurumsallaştırılmasının önemini de gözler önüne sermektedir.

2.1. Eşkîyalığa Yeni Bir Yorum: Namuslu ve Namussuz

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da başlattığı Millî Mücadele ile, devlet otoritesinin erozyonu ve asayiş mekanizmalarının işlevsizleşmesi, önemli bir sosyo-politik dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Bu süreçte dikkat çekici olan, geleneksel eşkıyalık pratiklerinin ulusal direniş bağlamında yeni bir kimlik kazanmasıdır. Bilhassa işgal kuvvetlerine karşı konvansiyonel bir ordunun yokluğu, daha önce devlet otoritesiyle çatışma halinde olan düzensiz silahlı grupların, milliyetçi bir söylem etrafında yeniden pozisyon almalarına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, TBMM'nin meşruiyet çerçevesinde geliştirilen “namuslu” ve “namussuz” çete kategorizasyonu, dönemin siyasi-askeri konjonktüründe bir meşrulaştırma aracı olarak da işlev görmüştür. Bu dikotomik ayrımın temel belirleyicisi, söz konusu grupların TBMM hükümetine olan sadakat derecesi olmuştur. Büyük çoğunluğunun Kuva-yı Milliye çizgisinde hareket etmesi ve ulusal direniş içerisinde yer alması ile Millî Mücadele sürecinde bu düzensiz güçlerin operasyonel katkıları kayda değer nitelik arz eder. Nitekim arşiv belgelerinde görüldüğü üzere, 1922 yılı Aralık ayında İzmir ve çevresinde “namuskarane icra-ı faaliyet gösteren” Hamid çetesine stratejik altyapı hedeflerine yönelik görevler verilmesi ve bu görevlerin icrasına dair taahhütler alınması, söz konusu grupların direniş içerisindeki resmî pozisyonlarını göstermektedir.³⁵ Benzer şekilde, Soma bölgesinde faaliyet gösteren Parti Pehlivan çetesinin Yunan kuvvetlerini pusuya düşürerek imha etmeleri, TBMM'ye düşman unsurlara karşı gerçekleştirilen taktik operasyonlar, bu düzensiz birliklerin askerî açıdan sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır.³⁶ Söz konusu durum, modern devleti inşa sürecinde düzensiz silahlı grupların, olağanüstü koşullarda nasıl meşru direnişin araçsal unsurlarına dönüşebildiğini göstermektedir. Ayrıca, devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde, yerel güç unsurlarının ulusal hedefler doğrultusunda mobilize edilebilme kapasitesini de ortaya koymaktadır.

Püskülsüz Recep yapılanması, Millî Mücadele döneminde çetecilikten Kuva-yı Milliye'ye geçiş sürecinin karmaşık dinamiklerini gösteren önemli bir vaka örneği sunmaktadır. Balkan Muharebeleri öncesinde geleneksel eşkıyalık faaliyetleriyle tanınan bir figürün, işgal koşullarında ulusal direniş saflarına katılması, dönemin dönüştürücü karakterini yansıtmaktadır. Bursa'nın işgali sonrasında kurulan Gökbayrak Müfrezesi, bu dönüşümün kurumsal boyutunu temsil etmektedir. Miralay Çolak İbrahim Bey'in yerel direniş unsurlarını organize etme çabası kapsamında, daha önce kanun dışı faaliyetlerde bulunan grupların düzenli direniş yapılanmasına entegre edilmesi stratejisi dikkat çekicidir. Bu strateji, gayrinizami harp taktiklerinin (gece baskınları, içten yıpratma) yerel bilgi ve tecrübeyle

³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA), 01001102/530842.

³⁶ CBA, 01001108/530555.

birleştirilmesini hedeflemiştir. Püskülsüz Recep, çetecilikten Kuva-yı Milliye'ye geçişini şu sözlerle anlatır: "Kara günleri üniforma ile karşıladım, askerdim. Yunan geliyordu ve fazla bir şey yapamıyorduk. Çaresizlik, yeni çareler getirir. Böyle düşünenlerden biri de Miralay (Albay) Çolak İbrahim Bey'di. Bir akşam vakti beni ve Bursalı yakın arkadaşım Püskülsüz İsmail'i yanına çağırıldı. Uzun uzun konuştuk. Bizden, Bursa'da düşmana karşı çete savaşı vermemizi istiyordu. Görevimiz eli silah tutan Bursalıları toplayıp etkili bir kuvvet kurmak, Yunanı içten bastırmaktı. Gece baskınları düzenlemek, Yunan askerini kırmak, en azından tedirgin etmek bu kuvvetin işi olacaktı." Yunan işgalciler tarafından çetecilerin ailelerinin de içerisinde yer aldığı halk gruplarına baskı yapması ve sürgüne göndermesi gibi eylemlere karşı duyulan intikam hırslarının benzer yapılar gibi Püskülsüz Recep yapılanmasının da tarafını belirlemede önemli rol oynadığı açıktır.³⁷

Yunan işgal kuvvetlerinin sivillere yönelik sürgün politikası, paradoksal bir biçimde direniş motivasyonunu güçlendiren bir katalizör işlevi görmüştür. Çete üyelerinin ailelerinin maruz kaldığı sürgün uygulamaları, kişisel intikam duygularıyla millî direniş motivasyonunun iç içe geçtiği bir psikolojik zemin yaratmıştır. Bu durum, yerel direniş unsurlarının mücadele azmini pekiştirirken, çetecilikten organize direnişe geçiş sürecini hızlandıran bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Millî Mücadele sürecinde TBMM Hükümeti'nin çetelere yönelik politikaları, modern devlet inşası bağlamında iki temel aşamada incelenebilir. İlk aşama, pragmatik bir yaklaşımı benimseyerek adaptasyon ve entegrasyon çabalarını içerirken, ikinci aşama merkezi otoritenin konsolidasyonuna yönelik tasfiye sürecini kapsamaktadır. Çete liderlerinin otorite ve güç odaklı yaklaşımları, milliyetçi ideolojinin bu gruplar üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, modern ulus-devlet inşası sürecinde geleneksel güç odaklarının dönüşüm problemini yansıtarak, ulusal hedefler ile yerel ve şahsi çıkarlar arasındaki gerilimi de gözler önüne sermektedir. TBMM Hükümeti yanlısı çetelerin yapısal karakteristikleri, rasyonel aktör davranışından (grup çıkarlarının öncelenmesi) liderlik profillerine (taktiksel kabiliyet, karizmatik otorite, düşük eğitim seviyesi) ve yerel otoriteyle çatışma potansiyeline kadar karmaşık dinamikler içerir.³⁸

Millî Mücadele döneminde çete hareketlerinin kompleks yapısı, farklı etnik ve siyasi sadakat örüntülerini yansıtır. Bu bağlamda, çete faaliyetlerinin homojen bir karakterde olmadığı, aksine çoklu siyasi oryantasyonlar sergilediği görülür. Dönem içerisinde namussuz kategorisinde değerlendirilen eşkıya grupları ise farklı menfaat ve çıkar ilişkileri çerçevesinde hareket ederler. Özellikle Batı Anadolu'daki Rum çetelerinin sistematik olarak Yunan irredantist politikalarına eklenmesi ve Teke bölgesindeki bazı çetelerin İtalyan emperyalist çıkarlarına hizmet etmesi, yerel silahlı grupların uluslararası güç mücadelelerindeki enstrümantal rolünü açığa çıkarır. Bu durum, söz konusu dönemde eşkıya/çete hareketlerinin sadece yerel dinamiklerle değil, aynı zamanda uluslararası politik konjonktürle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.³⁹

Siyasi bir gaye ile hareket ederek yapıcı/yerel ve yıkıcı/dış destekli iki farklı kutuplu çeteleşme dışında bir üçüncü yapılanma olarak paraya ve şöhrete ulaşmak için çapulculuk ve soygunculuk yapma gayesiyle hareket eden haydut adlandırması içerisinde anılabilecek oluşumlar da ayrıca ele alınmalıdır. Kastamonu-Safranbolu civarında faaliyet gösteren Eğri Ahmet çetesi bunlardan biridir. Safranbolu'dan 28 Aralık 1918'de Dahiliye Nezareti'ne

³⁷ Püskülsüz Recep'in faaliyetleri için bkz. Ziya Şakir, *Bursa'yı İki Gün İdare Eden Eşkıya Püskülsüz İsmail*. (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2012)

³⁸ İlhami Bebek, *Millî Mücadelede Akbaş Cephaneliği Baskını*. (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994) 49-50.

³⁹ CBA, 01001083/544978.

gönderilen bir rapora göre üç yıldır bölgede faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Eğri Ahmet vakası, Mütareke ve Erken Cumhuriyet döneminde eşkıyalık olgusunun karmaşık doğasını gösteren örneklerdendir. Kastamonu-Safranbolu havalisinde 1915'ten itibaren faaliyet gösteren çete, devlet otoritesinin zayıfladığı geçiş dönemlerinde yerel güç dinamiklerinin nasıl şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Fidyeye için adam kaçırmaya, yan kesicilik, soygun ve çapulculuk gibi çok sayıda suç kaydı olan Eğri Ahmet, mütareke şartlarından da yararlanarak faaliyetlerine ara vermeden devam etmiştir. Millî Mücadelenin başında Safranbolu’yu Dayıoğlu komutasında birkaç gün boyunca ele geçiren hilafetçilerin de kılavuzluğunu yapmıştır. Jandarma ve yerel idarecileri sindirdiği için kısa sürede ele geçirilmesi zor bir figüre dönüşmüştür.⁴¹ Son olarak Kasım 1920’de Kastamonu’ya gelmekte olan ve Ankara hükümetinin 53 bin lirasını taşıyan Safranbolu postasını soyacak kadar ileri gitmiştir. Öyle ki üzerine gönderilen Binbaşı Şevket Bey kuvvetlerine rağmen dağda davul zurna çaldırıp bombalar atarak gösteri yapacak kadar bölge üzerinde etkinlik sahibidir.⁴² Şubat 1920’de Mustafa Kemal Paşa, yaşanan olaylarla yakından ilgilenecek icap eden yerlere gerekli emirleri vermesine rağmen Eğri Ahmet bir türlü ele geçirilemez. Önce 58. Alay’ın baskınından Ankara Beylikahır’da kurtulur, ardından Muhittin Paşa tarafından üzerine gönderilen müfreze 22 Şubat 1921’de Çerkes’te kar fırtınasına yakalanır. Yüzbaşı Vasıf Bey’in takibinde Eğri Ahmet’e yataklık yapanların yakalanmasına rağmen kendisi bulunamaz. 1925 yılında Eğri Ahmet’in yataklarından Hatip Molla Ahmed’in ihbarı üzerine jandarma Üsteğmen Cevdet Bey komutasındaki müfreze tarafından kaldığı yer sarılır, çıkan çatışmada Cevdet Bey’i şehit ederek atına binip kaçmayı başarır. Yaralı olarak sığındığı Molla Deli Ahmet tarafından 5 Nisan 1925’te öldürülür. Bu örnekte de görüldüğü üzere Erken Cumhuriyet döneminin eşkıya/çetecilerinin ele geçirilerek etkisiz hale getirilmeleri ilk etapta mümkün olamamıştır.⁴³ Eğri Ahmet’in 1925’teki ölümüne kadar olan süreç, modern devlet aygıtının yerel güç odaklarını tasfiye sürecinin kompleks doğasını yansıtmaktadır. Özellikle yataklık müessesesinin varlığı ve nihayetinde bir muhbir vasıtasıyla lokalize edilmesi, yerel sosyal ağların eşkıyalık hususundaki rolünü göstermektedir. Eşkıyanın halkın bir kısmı tarafından desteklenmesi, çoğu zaman hükümetin yaptığı operasyonlarda başarıya ulaşmasını engelleyen temel faktör olmuştur.

Yine Millî Mücadele döneminde ortaya çıkan Ali Batı vakası, merkezi otoritenin zayıfladığı geçiş dönemlerinde, yerel aktörlerin meşruiyet arayışlarının karakteristik bir örneğini teşkil etmektedir. Özellikle Cizre ve Nusaybin gibi merkeze uzak bölgelerde, otorite boşluğunun yarattığı fırsatların yerel güç odakları tarafından nasıl değerlendirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Ali Batı, *hükümet zayıf düştü, padişah bölgenin muhafazasını bana emanet etti* şeklinde propaganda yaparak kısa süre içerisinde taraftar sayısını artırmayı başarır. Ali Batı’nın söylemi, geleneksel otorite kaynaklarını (padişahlık kurumunu) kullanarak modern dönemdeki güç boşluğunu doldurma çabasının tipik bir örneğidir. Ali Batı’nın kısa sürede taraftar sayısını artırabilmesi, bu söylemin yerel toplumsal zeminde karşılık bulduğunu da göstermektedir.⁴⁴

Mütareke ve Millî Mücadele döneminde güvenlik teşkilatının yapısal sorunları, eşkıyalık faaliyetlerinin kontrol altına alınmasında önemli bir kurumsal zafiyet yaratmıştır. Özellikle

⁴⁰ BOA, DH.İ.UM., 19-3/1-76.

⁴¹ Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*. (İstanbul: Gün Basımevi, 1955) 291.

⁴² CBA, 01004678/571318.

⁴³ Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri*, 292.

⁴⁴ *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, 40-43

Kastamonu, Sinop, Zonguldak, Çankırı, Çorum, Bolu ve İzmit gibi geniş bir coğrafi alanda jandarma teşkilatının sayısal yetersizliği, güvenlik paradigmasının operasyonel kabiliyetini ciddi şekilde sınırlandırmıştır. Güvenlik bürokrasisinin karşılaştığı temel sorunlar şu şekilde kategorize edilebilir: Personel yetersizliği (bir tabur ihtiyacına karşın bir bölük jandarma kapasitesi), mali sorunlar (düşük ve düzensiz maaş ödemeleri), kurumsal kapasite eksikliği. Eşkıya hareketlerinin bu kurumsal zafiyetlere karşı geliştirdiği taktikler ise oldukça dikkat çekicidir. Bunlar, resmî üniforma kullanımı yoluyla meşruiyet görüntüsü oluşturma, yeni üyelerin mobilizasyonunda psiko-sosyal etki yaratma, anti-devlet propagandası yoluyla otoriteyi aşındırma girişimi olarak sıralanabilir. Özellikle Kastamonu bölgesindeki çetelerin Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesine açıkça meydan okumaları ve askerlik hizmetini reddetmeleri, TBMM Hükümeti'nin meşruiyet inşa sürecinde karşılaştığı yerel dirençleri göstermesi bakımından önemlidir.⁴⁵

Millî Mücadele dönemindeki eşkıya gruplarının önemli bir kısmını asker firarileri teşkil etmektedir. Firari askerlerin kurduğu eşkıya grupları, fiilen askerden kaçanlar ve askerlik çağrısına hiç icabet etmeyenler şeklinde iki temel kategoride incelenebilir. Arşiv belgelerinde görülen Isparta-Eğirdir ve İnebolu-Kastamonu örnekleri, bu tür çetelerin operasyonel karakteristiklerini ve devletin bunlara karşı geliştirdiği yasal-kurumsal tepkileri göstermesi açısından önemlidir. Isparta Eğirdir'de askerlik çağrısına icap etmeyenler tarafından kurulan bir çete Ocak-Şubat 1921 döneminde çevrelerini silahla tehdit ederek, emniyeti ihlal edip takip müfrezelerine karşı da silah kullanır. Takip sırasında iki jandarma şehit olurken dördü ise yaralanır. Ele geçirilen şahıslar istiklal mahkemesinde yargılanarak idam edilir.⁴⁶ Asker firarilerinin oluşturduğu çetelere bir başka örnek de İnebolu-Kastamonu hattında faaliyet göstermiş olan Raif çetesidir. Kendisi de asker firarisi olan Raif tarafından kurulan çete yol kesip, halkın menkul ve eşyasını gasp ederek bölge ahalisine zulmetmeye başlayınca derdest edilir. Kastamonu Havalisi İstiklal Mahkemesi tarafından yapılan yargılamalarda çete reisi ile üyelerinin bir kısmı idam diğer bir kısmı ise kürek cezasına çarptırılır.⁴⁷ Firarilerin kurdukları çetelerin eylem biçimleri; silahlı tehdit, jandarmayla çatışma, gasp ve yağma faaliyetleri ve sivil halka karşı şiddet kullanımı şeklinde sıralanmaktadır. Dolayısıyla bu grupların faaliyetleri adi eşkıyalık kategorisinde değerlendirilebilir. Devletin bu tehdide karşı İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla yanıt verdiği görülür. Mahkemelerin verdiği idam ve kürek cezaları, merkezi otoritenin bu tür asayiş sorunlarına karşı caydırıcı ve sert bir tutum benimsediğini göstermektedir.

Jandarma teşkilatının Birinci Dünya Harbi sonrası yaşadığı kurumsal çözülme, modern devlet aygıtının güvenlik bürokrasisindeki yapısal sorunları açığa çıkaran çarpıcı bir örnektir. Özellikle nitelikli personel eksikliğini gidermek amacıyla dış kaynak kullanımına yönelme politikası, paradoksal bir biçimde, kriminal geçmişi olan bireylerin teşkilata sızmasına zemin hazırlamıştır. Kurumsal hiyerarşinin bozulması, özellikle subay-er ilişkilerindeki otorite erozyonunda kendini gösterir. Yedek subayların komuta kabiliyetindeki eksiklikler ve onbaşı-çavuş kökenli subayların yetersizlikleri, teşkilatın operasyonel etkinliğini ciddi şekilde sınırlandırır. Bu durum, devletin meşru şiddet tekelinin aşınması sürecinde önemli bir kırılma noktası oluşturur. Ortaya çıkan tabloda, kanunu uygulamakla görevli bir kurumsal yapının

⁴⁵ CBA, 01004603/559745.

⁴⁶ CBA, 01004426/553681.

⁴⁷ CBA, 01004498/560185.

bizzat kanun dışı unsurları bünyesinde barındırması, dönemin güvenlik paradigmasındaki çözülmenin boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁴⁸

2.2. Siyasi Eşkîyalık

Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun belirli bölgelerinde görülen silahlı direniş hareketleri, klasik eşkıyalıktan ziyade siyasi hedefleri olan grupların organizasyonu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu grupların örgütsel davranış ve motivasyonları adı eşkıyalık faaliyetlerinden ayrı değerlendirilmelidir. Anadolu'nun doğusu ile Karadeniz kıyılarında faaliyet gösteren ayrılıkçı çete ve eşkıya gruplarının siyasi hedeflerle ulaşmak maksadı ile hareket ettiği anlaşılır. Ankara hükümetinin ciddi miktarda kuvvet sevk etmek zorunda kaldığı bu hareketler içerisinde Koçgiri ve Pontus faaliyetleri özellikle dikkate değerdir. Pontus Rum Devleti kurmak için Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren Rum çetelerinin sayıları oldukça fazladır. Bafra ve çevresinde 100'e yakın Rum çetesi varken, bu çeteler adam öldürme, köy yakma, yol kesme gasp gibi binlerce eylemin içerisinde yer alır. Çarşamba ve Terme civarında eşkıyalık yapanların büyük bir kısmını Ermeniler oluşturur. Rumlarla birlikte hareket eden Ermeniler çok sayıda silahsız Müslüman Türkü katleder. Amasya ve Merzifon bölgelerini sözde Pontus'un doğduğu topraklar olarak kabul ettiklerinden buralarda da çetecilik ve eşkıyalık faaliyetlerini yoğun olarak sürdürürler. Tokat'ın Erbaa ilçesinde tespit edilebilmiş 91 Rum çetesi görülür.⁴⁹ Amasya ve Merzifon'un "Pontus'un doğduğu topraklar" olarak nitelendirilmesi, bu hareketlerin teritoryal taleplerini ve ideolojik temellerini göstermesi açısından önemlidir. Bu durum, klasik eşkıyalıktan ziyade etnik gayeli bir hareketin varlığına işaret etmektedir. Köy yakma, yol kesme ve sivil katliamları gibi eylemler, rastgele şiddet eylemlerinden çok, sistematik bir terör stratejisinin parçası olarak değerlendirilebilir. Bu eylemler, bölgede demografik değişim yaratma ve siyasi hedeflere ulaşma amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Karadeniz ve Doğu Anadolu'da eşkıya/çete gruplarının siyasi emellerini gerçekleştirmek için yaptıkları faaliyetlerin Millî Mücadele'nin asıl cephesini oluşturan Batı Cephesi'ndeki mücadelesini sekteye uğratma ihtimalinin ortaya çıkması üzerine, TBMM Hükümeti isyanı sonlandırmak için harekete geçer. TBMM Hükümeti'nin karşı karşıya kaldığı bu çok yönlü tehdit, klasik "iki cephe mücadele" teorisi bağlamında incelendiğinde Batı Cephesi'ndeki düzenli ordu operasyonları ile iç güvenlik tehditleri arasında kuvvet ve lojistik kaynakların optimal dağılımı gibi zorluklarla karşı karşıya kalındığı görülür. Doğu Anadolu ve Karadeniz'deki isyan hareketlerinin, Batı Cephesi'ndeki askerî harekâtla eşzamanlılığı, bunun organize bir stratejinin parçası olabileceğini gösterir ve koordineli tehdit yapısı bertaraf edilmesi gerektiği anlaşılır. Bu düşünceden hareketle, Sakallı Nureddin Paşa komutasında Merkez Ordusu kurularak isyan bölgelerine sevk edilir.

Özellikle Rum çetelerinin Canık/Samsun, Tokat ve Amasya bölgelerinde Müslüman ahalinin yaşadıkları köylere yaptıkları baskınlarla her gün çok sayıda Türk'ü katledilir. Şubat 1921'de bölgedeki halkın güvenliğinin sağlanması için Tokat'ın Yaylacık Dağındaki Rum çetelerin tenkili için yapılan operasyonlarda çok sayıda çeteci ölü olarak ele geçirilir.⁵⁰ Çetelere karşı yapılan harekatta 40 kadar şehit ve yaralı vardı. Sayının çokluğu çetelerin büyüklüğünü

⁴⁸ *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, 90.

⁴⁹ Rum çetelerinin faaliyetlerinin ayrıntısı için bkz. *Pontus Meselesi*, Hazırlayan. Yılmaz Kurt, (Ankara: TBMM Basımevi 1995)

⁵⁰ Rum çetelerinin faaliyetlerinin ayrıntısı için bkz. *Pontus Meselesi*, Hazırlayan. Yılmaz Kurt, (Ankara: TBMM Basımevi 1995)

göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Karadeniz bölgesinin büyük bir kısmına yayılmış olan Rum çeteleri, Merkez Ordusunun kararlı faaliyetleriyle kontrol altına alınabilmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ve Millî Mücadele sürecinde bazı önemli askerî şahsiyetlerin muhalif tutumları dikkat çekici tarihî gelişmelere yol açar. Bu bağlamda, özellikle Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski mensubu Kuşçubaşı Eşref ile Batı Anadolu Kuva-yı Milliye birliklerinin eski komutanı Çerkes Ethem'in faaliyetleri önem arz eder. Bir dönem Teşkilat-ı Mahsusa için çalışan Kuşçubaşı Eşref ile Millî Mücadele sırasında Batı Anadolu Kuva-yı Milliye birliklerine komuta eden Çerkes Ethem TBMM'ye karşı isyan ederek 1921'de Yunan safına geçer. Önce devlet yapısı içinde ve milli direniş hareketinde (Kuva-yı Milliye) meşru pozisyonlarda bulunan aktörlerin, yeni siyasi düzende güç kaybetmeleriyle birlikte gayri meşru alana kaymaları söz konusudur. Sıradan eşkıyalıktan farklı olarak, bu hareketin uluslararası güçlerle (İngilizler, Yunanlar) ve diğer muhalif unsurlarla (Ermeni ve Rum çeteleri) iş birliği yapması, olayın siyasi eşkıyalık boyutunu güçlendirmektedir. TBMM orduları tarafından isyanı bastırılan Çerkes Ethem, Kuşçubaşı Eşref, Reşit ve Hacı Sami'nin Rum ve Ermenilerle birlikte hareket ettiklerine dair istihbarat raporları Ocak 1921'de Ankara'ya ulaşır.⁵¹ Haziran 1921'de gelen raporlarda ise Çerkes çetelerinin gerçek maksatlarını açıkça ortaya koyar. Sakız Adası'nda toplanan çetelerin amacı Anadolu'ya geçmektir. Aynı zamanda Selanik'te de bu çetelere katılmak için çok sayıda Çerkes'in bir araya geldiği istihbarat raporlarına yansır.⁵² Mudanya Mütarekesi görüşmelerinden bir sonuç elde edilemezse o vakit İngilizlerin İstanbul'da yeni tutuklamalar yapmayı planlaması gibi, güdümlerindeki Ermeni ve Çerkes çetelerini de Trakya'da harekete geçirirler. Ermeni ve Çerkes çeteleriyle takviye edilen Yunan kuvvetleri Istranca ve Sinekli şoselerinde pusular kurarak faaliyete geçerler. Trakya'nın tamamında köyler ve ormanlar yakılarak çete faaliyetlerine hız verilir.⁵³ Sıradan bir çete hareketinin ötesinde olan ve Anadolu Osmanlı İhtilal Komitesi olarak adlandırılan oluşum, Lozan Konferansı'nın tamamlanacağı sırada da faaliyetlerine devam eder. İsmet Paşa'nın Lozan'a ulaştığı günlerde gelen istihbarat bilgisi ne kadar ileri gidebileceklerini gösterir. Bir dönem Teşkilat-ı Mahsusa için çalışan Kuşçubaşı Eşref ile Millî Mücadele sırasında Batı Anadolu Kuva-yı Milliye birliklerine komuta eden Çerkes Ethem TBMM'ye karşı isyan ederek 1921'de Yunan safına geçer. Lozan Konferansı'nın ilk günlerinde ise Kuşçubaşı Eşref ve Çerkes Ethem'in İsmet Paşa'ya suikast düzenlemek için Lozan'a gittikleri bildirilir. Konuyla ilgili İsmet Paşa bilgilendirilirken herhangi bir olumsuz durum yaşanmaz.⁵⁴ Temmuz 1923'te Anzavur'un oğlu Çanakkale'de yaralı olarak yakalanınca İngilizler hemen devreye girer ve onu teslim almaya/kurtarmaya çalışır. Öyle ki Çanakkale'deki İngiliz komutanı daha da ileri giderek tehdit eder. Mustafa Kemal Paşa ise verdiği emirle bunu kesin olarak reddederek teslim edilmemesini emreder.⁵⁵ Yaralı olarak ele geçirilen çetecilerin verdiği bilgiler ise oldukça ilginç ve alışılmamıştır. Kuşçubaşı Eşref, Ankara hükümetini kendilerinin kurduğunu şimdi ise devirebileceklerini iddia eder. Hedeflerinin doğrudan Mustafa Kemal Paşa olduğunu ise tüm çıplaklığıyla ifade ederler. Temel gayelerinin ise Osmanlı hükümetini ve padişahlığı yeniden tesis etmek olduğu görülür. Mücadelede kendileriyle birlikte hareket etmeye hazır 60 milletvekili olduğunu da çetecilerle yaptığı konuşmalarda dile getirirler. Kardeşi Kuşçubaşı Sami bu maksat uğrunda Nuri Paşa

⁵¹ CBA, 01000811/528355.

⁵² CBA, 01002076/909331.

⁵³ CBA, 01003204/544699.

⁵⁴ BOA, HR. İM., 13-54-002.

⁵⁵ CBA, 01002077/909336.

ile sürekli haberleşmektedir.⁵⁶ Ayrıca çetecilerin üzerinde Anadolu’daki taraftarlarına ulaştırılmak için hazırlanmış birtakım beyannameler de ele geçirilir.⁵⁷

2.3. Ayrıcalıklı mı Zafiyet mi?

Millî Mücadele döneminde bazı eşkıya/çete reisleri için TBMM tarafından özel af çıkartılmış olması hayli ilginçtir. Bu durum, *devlet-eşkîya müzakeresi* olgusunun çarpıcı bir örneğini sunar. Merkezi otoritenin zayıfladığı geçiş dönemlerinde görülen pragmatik devlet-eşkîya ilişkisinin tipik bir yansımasıdır. İcra Vekilleri Heyeti tarafından TBMM’ye sunulan 4 Aralık 1921 tarihli teklifle Katil İlyas ve rüfekası ile birtakım eşkıyanın affedilmesi için özel bir kanun teklifi hazırlanır. Affedileceklerin listesi Katil İlyas ile Isıtma Köyünden Yahya ve mahdumları, Avanoğlu Köyünden Çakır Hüseyin, Ödemişli Köyünden Molla Haso, Boğazlıyan’dan Kırkbacaklı İsmail şeklinde uzayıp gider. Gerekçe oldukça basittir, aman dileyerek teslim olmuşlardır.⁵⁸ Fakat eşkıyanın ismi yazılarak çıkartılmak istenilen bu özel af girişimi mecliste ciddi tartışmaları beraberinde getirir ve hükümetin itibarına gölge düşüreceği vurgulanır. Eylemlerini yakinen bilen Çorum Mebusu Dursun Bey’in verdiği bilgilere göre Katil İlyas seferberlik döneminde idama mahkûm edilmiş eşkıyalardan olup çok sayıda büyük olayın ve cinayetin failidir. Çankırı ve Çorum bölgelerinde faaliyet göstermekteydi. Birinci Dünya Harbi sırasında affedilerek hapisneden çıkarılarak Irak Cephesi’ne gönderilmiş oradan firar ederek bölgesine dönerek eşkıyalık faaliyetlerine devam etmiştir. Yozgat’ta çıkan Çapanoğlu İsyanı sırasında önce hükümet güçlerine karşı tarafta bulunurken daha sonra üzerlerine gönderilen Çerkes Ethem kuvvetleriyle birliktymiş gibi hareket etmiştir. Öyle ki isyanın bastırılmasından sonra Ankara’ya, TBMM’ye kadar gelmiştir. Dursun Bey’in tutuklanmaları talebi dikkate alınmamış, Katil İlyas ve çetesi cepheye sevk edileceği gece 15 adamıyla firar ederek Karabekir Köyünde iki köylünün atlarını gasp edip şehit ettikten sonra şekavet yapmaya devam etmişlerdir. 1921 yılının yaz aylarında çetesinin kuvvetinin 280 atlıya kadar çıktığı ve bu yapının 45 ila 50 askeri şehit ettiği tahmin edilmektedir. Üzerlerine gönderilen müfrezeler ise etkili olamadığı için sonuç itibarıyla hükümetle anlaşma yapacak seviyeye gelmiştir. Dursun Bey adeta geleceği görmüş gibi, şubat sonuna kadar Katil İlyas’ın adeta hükümetle mütareke yaptığını, bahar geldiğinde dağlara döneceğini söyler. Söz alan mebusların tamamı hükümetin meşruiyetini sorgulayıcı bu kanun teklifine karşı çıkarlar.⁵⁹ Meclisten yükselen sesler etkisini gösterince bu kez kanun maddesindeki isimler değiştirilerek örtülü af hüviyetine büründürülür. Mebuslar buna da karşı çıkarak hükümetin zafiyet gösterdiğini ifade ederler. 19 Ocak’ta gizli oturumda bilgi vermek üzere kürsüye gelen Ali Fethi Bey affın gerekçelerini anlatır. Katil İlyas ve adamlarının kırk gün önce Sungurlu jandarma subayının odasına girerek teslim olmak istediklerini belirtmesi üzerine söz konusu kanun teklifi hazırlanır. Kanun çıkartılmadığı takdirde yeniden dağa çıkabilecekleri tartışılır. Eşkîyanın peşine gönderilen askerler ise Pontus çeteleri üzerine sevk edilecektir.⁶⁰ Uzun tartışmalardan sonra kabul edilen 183 numaralı *Tecil-i Takibat Hakkında Kanun* ile Katil İlyas çetesine örtülü af çıkartılmış olur. Kanun, o güne kadar teslim olanların yanında bir ay içerisinde teslim olacakları da kapsamaktadır.⁶¹ Karen Barkey’in Osmanlı İmparatorluğu’ndaki eşkıyalığı ele aldığı çalışmasında vurguladığı “müzakereci devlet”

⁵⁶ CBA, 01002077/909338.

⁵⁷ CBA, 01002077/909339.

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/4.40.3.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 05.01.1338, no. 16, (Ankara: TBMM Matbaası, 1958), 32-33.

⁶⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 19.01.1338, Cilt 16, 632-642.

⁶¹ TBMM Kanunlar Dergisi, no. 1, (Ankara: TBMM Matbaası, 1964) 210.

kavramı, bu vakada kendini göstermektedir. Yönetim erki, tam kontrolü sağlayamadığı durumlarda, eşkıya gruplarını sisteme entegre etme stratejisini benimsemektedir.⁶²

Katil İlyas ve çetesinin affedilmelerinin üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra yine TBMM’de gündeme gelir. 20 Ocak 1923’te Dursun Bey’in verdiği bilgilere göre, affedildikten sonra yedi sekiz çadır, içerisinde Rumların da olduğu adamlarıyla bir yaylada oturmaya başlar ve imtiyazlı bir eşkıya gibi hareket eder. Bunun yanında alışkanlıklarından vazgeçmemiş olacak ki köylere haber gönderip 50 koyun, 200 kile arpa gibi bitmek bilmeyen isteklerini sıralar. Köylüler Katil İlyas’ın neler yapabileceklerini çok iyi bildikleri için isteklerini yerine getirirler. Köylüler, kendilerini TBMM’de temsil eden Dursun Bey’e defalarca şikâyette bulunmuş, Dursun Bey de Dahiliye Vekâleti ve jandarma başta olmak üzere herkese durumu izah eder ancak sonuç alamaz. Hatta jandarma komutanı Canpolat Bey, Katil İlyas’ın *evliya gibi* insan olduğunu iddia ederek onu yüceltip korumayı tercih eder. Yine bir gün köylülerden iki yüz banknot istemesi üzerine köye parayı alması için davet edilir. Sonu gelemeyen zulümden usanan köylüler kendi adaletini kendileri sağlamak zorunda kalır ve köylüler tarafından pusuya düşürülerek yanındakilerle birlikte öldürülür.⁶³

Kanunun TBMM’ye sevk edilmiş tarzı, haklı olarak Katil İlyas’a özel bir kanunun çıkartılıyor tartışmalarını beraberinde getirir. Kürsüye gelen Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey’in bu hatanın sorumluluğunu üzerine alması ise bunun genel bir kanun düzenlemesi olduğu anlamına gelir. Arşiv belgeleri incelendiğinde çok sayıda eşkıya/çetecinin kanundan faydalandıkları görülür. Kanunun nasıl uygulanacağına yönelik bir soru önergesini yanıtlayan Dahiliye Vekili, mülki amirlere uygulamaya yönelik bir talimatname gönderildiğini beyan eder.⁶⁴ Kanuna olan talebin beklenenden fazla olması üzerine Ekim 1922’de uygulanma süresi ile ilgili düzenlemeye gidilir. Bununla birlikte işgal altından kurtulan bölgelerdeki eşkıya/çete grupları da kanun dahiline alınır.⁶⁵ Arşiv belgeleri çok sayıda şakinin kanunundan yararlandığını göstermesine rağmen bir o kadarının da tekrardan suça karışarak kanun dışı kaldıklarını gösterir. Bu gruplardan biri de Katil İlyas çetesinin mensuplarıdır. Katil İlyas’ın ölümünden sonra yine eşkıyalık yapmaya devam edenler Ocak 1924’te kanunun koruması dışına atılırlar.⁶⁶

2.4. İstiklal Mahkemeleri ve Eşkıyalık

Millî Mücadele dönemi İstiklal Mahkemeleri, organize suçların ağırlıkta olduğu yargılamalarla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin hukuki kayıtlarına göre, suçların büyük bir kısmı bireysel eylemlerden ziyade kolektif ve örgütlü eşkıyalık faaliyetlerinden oluşmaktadır. Hukuki terminoloji, Osmanlı hukuk geleneğini modernleşme sürecindeki geçiş dönemiyle birleştirmiş; “şekavet”⁶⁷, “usat”⁶⁸ ve “kuvayı bağıye”⁶⁹ gibi geleneksel terimler, modern hukuk diliyle bir arada kullanılmıştır. Bu terminolojik yapı, merkezi devlet otoritesinin henüz tam anlamıyla tesis edilemediği bir dönemin özelliklerini yansıtırken, “çeteye yataklık”⁷⁰ ve “isyana iştirak”⁷¹ gibi suçlar, alternatif otorite odaklarının varlığını gösterir. Ayrıca, suçların

⁶² Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çeviren Zeynep Altok, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları) 195-235.

⁶³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 20.01.1338, Cilt 16, 1216-1217.

⁶⁴ BCA, 30.10.0.0/5.29.5.

⁶⁵ BCA, 30.18.1.1/6.48.11.

⁶⁶ BCA, 30.18.1.1/8.47.8.

⁶⁷ TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri, (IM)_T12_K066_D598_G001_0001.

⁶⁸ TBMM Arşivi, IM_T12_K018_D101_G001_0001.

⁶⁹ TBMM Arşivi, IM_T5_K011_D151_G001_0000.

⁷⁰ TBMM Arşivi, IM_T2_K046_D777_G001_0001.

⁷¹ TBMM Arşivi, IM_T2_K053_D899_G001_0000.

niteliği, toplumsal düzenin kırılğan olduğunu ve “ahaliye gaddarane surette işkence”⁷² gibi vakalarla sivil güvenliğin ciddi tehdit altında olduğunu ortaya koyar. İstiklal Mahkemelerinin geniş yargı yetkisi, olağanüstü koşullara uygun bir sosyal kontrol mekanizması işlevi görmüş, mahkemeler, sadece adaletin tesisi değil, aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden inşası için merkezi bir araç olarak konumlanmıştır.

Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet yıllarında faaliyet gösteren Şark, Ankara ve Eskişehir İstiklal Mahkemelerinde yapılan yargılamaların suç türleri tabloda gösterilmiştir.

Suçun Türü
Çetecilik
Şekavet
Ev basma
Yağma
Jandarmayı şehit etme
Çeteye mensubiyet
Ahaliye gaddarane surette işkence
Gasp
Devlet malına zarar vermek
Devlet memurunu esir etmek
Kuvayı bağıyede bulunmak
İsyana iştirak
Usat çetelerine riyaset
Emniyet ve asayiş-i umumiyyeyi ihlal ve memurîn-i hükümet aleyhinde suikast icrası maksadıyla hafi bir çete teşkil etmek
Katl, ahz ve gasb, şekavet eylemek
Çeteye yataklık etmek
Keşif koluna silah istimal eylemek
Cerh, katl, şekavet, ahz ve gasb eylemek
İsyana bi'l-fiil iştirak
Kuva-yı Seyyarede bulunup askere karşı silah istimal eylemek
Cerh ve suikast

⁷² TBMM Arşivi, IM_T2_K079_D959_G001_0000.

Suikasd fiilini tasavvur ve tasmin eylemek
Hıyanet-i vataniyede bulunmak

Tablo 1. İstiklal Mahkemelerinde Yapılan Yargulamalardaki Çetelerin İşledikleri Suçlar

Millî Mücadele döneminde İstiklal Mahkemeleri tarafından uygulanan cezalar ve yargılama pratikleri, eşkıyalıkla mücadelenin çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. İdam, gıyaben idam, kürek cezası, sürgün ve müsadere gibi farklı ceza türlerinin bir arada kullanılması, Osmanlı'dan devralınan geleneksel ceza yöntemleri ile modern hukuk anlayışının geçiş dönemini yansıtmaktadır. Bu cezaların uygulanmasında gözetilen temel amaç, yalnızca bireysel suçların cezalandırılması değil, aynı zamanda yeni kurulan devletin otoritesinin tesisi ve toplumsal düzenin sağlanması olmuştur. İstiklal Mahkemelerinin olağanüstü yetkilerle donatılmış yapısı, bu dönemde devletin karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunlarının ciddiyetini gösterirken, aynı zamanda modern devlet aygıtının inşa sürecindeki kararlılığını da ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte eşkıyalık olgusu da önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Millî Mücadele döneminin otorite boşluğundan kaynaklanan klasik eşkıyalık faaliyetleri, yerini yeni devlet düzeninin getirdiği farklı suç formlarına bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşüm süreci, modern hukuk sisteminin güçlenmesi ve devletin sosyal kontrol mekanizmalarının kurumsallaşmasıyla paralellik göstermektedir. İstiklal Mahkemelerinin uyguladığı cezalar, bir yandan geleneksel ceza hukukunun izlerini taşıırken, diğer yandan modern devletin hukuki altyapısının oluşturulmasına hizmet etmiştir. Bu bağlamda, mahkemelerin verdiği kararlar ve uyguladığı cezalar, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki geçiş döneminin karakteristik özelliklerini yansıtan önemli tarihsel belgeler olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Modern Türkiye'nin kuruluş sürecinde eşkıyalık olgusu, toplumsal, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla karmaşık bir yapı sergilemiştir. Birinci Dünya Harbi'nden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan süreçte, eşkıyalık faaliyetlerinin ardında yatan nedenler çeşitlilik göstermiştir. Siyasi saiklerden ekonomik zorunluluklara, askerlik hizmetinden firardan toplumsal statü arayışına, basit yağma ve gasp eylemlerinden eşkıyalığa uzanan geniş bir motivasyon yelpazesi söz konusudur. Bu dönemde merkezi otoritenin hem iç güvenliği sağlama hem de dış düşmanlarla mücadele etme zorunluluğu, eşkıya gruplarının güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Tarihi süreç içerisinde devletin dönüşümüne paralel olarak eşkıyalık kavramı da her dönemde yeni bir biçimle ortaya çıkmıştır. Millî Mücadele öncesi Osmanlı toplumunda mala, cana kasteden harami/haydut başlığında ele alınabilecek 'adi eşkıyalık' ve yerel yönetimin organlarına karşı isyan şeklinde beliren geleneksel eşkıyalık iki ayrı başlık oluşturur. Bu dönemde eşkıyalık kapsamında ele alınan eylemlerin gayeleri içerisinde etnik ya da dinî bir saik görülmez. Anılan yapılar içerisinde Türk ve Müslüman ahalinin yanı sıra gayrimüslim ve gayri Türklerin mevcudiyeti olası ise de fiillerinin etnik ve dinî bir maksat taşımadığı açıktır. Adi eşkıyalık başlığında anılan daha ziyade küçük yapılanmaların gerek Osmanlı gerek Millî Mücadele ve gerekse Cumhuriyet dönemlerinde benzer eylemler içerisinde yer aldığı ve her dönemde yönetim aygıtları tarafından daha basit usullerle ortadan kaldırıldıkları görülür. Geleneksel eşkıyalık başlığında ise hem daha geniş bir katılım hem de halk desteği birlikte yer alır. Zorunlu iskân, yönetim aksaklıkları, askerlik, üretim ilişkileri, vergi ve benzeri sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan isyan hareketlerinin halk içerisinde de karşılık bulması bu yapı ile

mücadeleyi zorlaştıran temel etkenlerdendir. Sisteme itirazın yerel/bölgesel konumuna dikkat çekmek gibi önemli bir işlevi de yerine getiren geleneksel eşkıyalık daha çok isyan hareketleri içerisinde incelenir.

Eşkîyalığın ikinci evresini Millî Mücadele dönemi oluşturur. Bu dönemde de ‘adi eşkıyalık’ bilindik şekilde sürerken siyasi temelli iki yeni eşkıyalık biçimi daha ortaya çıkar. Daha çok milli bir bakışla işgale karşı direniş içerisinde yer alan vatanperver/namussu eşkıyalık ve dış desteklerle hareket eden ayrılıkçı/namussuz eşkıyalık. İşgal edilen coğrafyalarda işgalcilerin baskıcı tutumları, sürgünleri ve hatta cinayetleri neticesinde bir tepkinin görünür hale geldiği anlaşılmaktadır. Millî duygularının yanı sıra halkın içerisinde yaşamlarını sürdüren çete yapılanmalarının aileleri ve yakınlarının da bu eylemlerden etkilenmesi üzerine intikam duygusu ile hareket eden gruplar mücadeleye çeşitli şekillerde destek verirler. Yer yer Ankara hükûmetiyle birlikte hareket ederek yararlılıklar gösterirler. Dönemin ifadesiyle ‘namuskarane icra-i faaliyet gösteren’ gruplara karşı işgal amaçlı ayrılıkçı/etnik ‘namussuz’ eşkıya çetelerinin farklı menfaat ve çıkar ilişkileri çerçevesinde hareket ettiği görülür. Siyasi maksatla hareket eden bu dış destekli çetelerin işgale yönelik faaliyetlerini cinayetler işleyerek gerçekleştirmeyi amaçladığı anlaşılır. Anadolu’nun birçok bölgesinde ortaya çıkan ayrılıkçı eşkıyalar savaş ortamından faydalanır ve yerel yönetimlere bağlı güvenlik mekanizmalarının verimli çalışmadığı alanlarda asayiş sorunu haline gelir.

Cumhuriyetin ilanı süreci ve sonrasında eşkıyalıkta üçüncü bir dönüşüm gerçekleşir. Daha çok Millî Mücadele dönemi asker kaçakları adi eşkıyalık faaliyetleri içerisinde görülürken bu kez de iç siyasete bağlı olarak hükûmet ve yönetim biçimi karşıtlarından teşekkül eden yeni yapılanmalar peyda olur. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte, sorunun çözümüne yönelik daha sistematik bir yaklaşım benimsenir; kolluk kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması ve yasal düzenlemelerle eşkıyalığın tamamen ortadan kaldırılması hedeflenir. Öncelikle İstiklâl Mahkemelerinin yargılamalarındaki caydırıcılık devamında güvenlik mekanizmalarındaki düzeltilmelerle bu yapılara karşı gerçekleştirilen etkili mücadeleler sonuç verir ve güvenlik tesis edilir.

Bu tarihsel süreç, modern devlet inşasının karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların aşılmasında izlenen stratejilerin anlaşılması açısından önemli veriler sunmaktadır. Eşkîyalıkla mücadele, sadece bir güvenlik meselesi olarak değil, aynı zamanda modern devlet yapısının ve kurumsal düzenin tesisi sürecinin kritik bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında eşkıyalıkla mücadele için geliştirilen stratejiler ve alınan önlemler, Türkiye’nin modernleşme tarihinin önemli bir kesitini oluşturmaktadır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA),*

2. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, 05.01.1338, no. 16, Ankara: TBMM Matbaası, 1958.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 19.01.1338, Cilt 16.

TBMM Kanunlar Dergisi, no. 1, Ankara: TBMM Matbaası, 1964.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 20.01.1338, Cilt 16.

3. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

- Apak, Rahmi. *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: TTK Basımevi, 1990.
- Bardakoğlu, Ali. "Eşkîya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11. İstanbul: 1994, 466-469.
- Barkey, Karen. *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. Çeviren Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Bebek, İlhami. *Millî Mücadelede Akbaş Cephaneliği Baskını*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.
- Beşikçi, Mehmet. *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- Çankaya, Özlem. *Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri*. İstanbul: Libra Kitap, 2020.
- Gökbel, Asâf. Millî Mücadele'de Aydın. Sadeleştiren Hüseyin Kuruüzüm, Aydın: Kolalı Matbaası, 2005.
- Haytoğlu, Ercan. "Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler," *Belgi* no. 1, (2011): 51-72.
- Hobsbawm, Eric. *Sosyal İsyancılar*. Çeviren Necati Doğru, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Jandarmanın Vaziyet-i Umûmiyesi Hakkında* (Defter, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda yer almaktadır. Yer Numarası: 06 Mil Yz A 1499.)
- Peker, Nurettin. *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*. İstanbul: Gün Basımevi, 1955.
- Pontus Meselesi*. Hazırlayan. Yılmaz Kurt, Ankara: TBMM Basımevi, 1995.
- Skocpol Theda. *Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırılmalı Bir Çözümlemesi*. Çeviren S. Erdem Türközü, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Şakir, Ziya. *Bursa'yu İki Gün İdare Eden Eşkîya Püskülsüz İsmail*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2012.
- Tekir, Süleyman. "Yol Kesiciler ve Kanunsuzlar: Türkiye'de Kırsal ve Siyasi Eşkîyalıkla Mücadele (1923-1938)," *Turcology Research*, no. 81, (2024): 513-524. <https://doi.org/10.62425/turcology.1459164>
- Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.
- Üner, Mehmet Emin. *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009.
- Yalman, Ahmet Emin. *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. Çeviren Birgen Keşoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Yıldız, Gültekin, "Eşkîya Dünyaya Hükümdar Olmaz Eleştirisi Devlet-Merkezli Tarihin Alternatifi Eşkîyaperestlik Mi?," *Simurg*, no. 3, (2020): 60-77.

Summary

Examining the phenomenon of banditry during the founding of modern Turkey, this article analyzes the transformation of banditry and its socio-political effects from the First World War to the early years of the Republic.

The study reveals that banditry activities can be divided into three main periods. In the first period, the pre-National Struggle Ottoman period, banditry is categorized into two main categories: “petty banditry”, which was an attempt on life and property, and ‘traditional banditry’, which was a rebellion against the local government. An important point to note in this period is that banditry activities were based on economic and social rather than ethnic or religious motivations. Traditional banditry emerged as a reaction against structural problems such as forced settlement, administrative failures, military service, production relations and taxation, and found wide popular support.

In the second phase, the period of the National Struggle, the phenomenon of banditry gained new dimensions. While ordinary banditry continued during this period, two new politically based forms emerged: patriotic banditry and separatist banditry. In the occupied territories, local groups resisting the oppressive policies of the occupiers were motivated by nationalist sentiments and cooperated with the Ankara government. In contrast, foreign-backed separatist gangs threatened regional stability by acting in line with different political and economic interests.

In the third period, the proclamation of the Republic and its aftermath, banditry underwent a new transformation. In this period, while the ordinary banditry activities of the deserters of the National Struggle period continued, organizations formed by groups opposed to the new form of government and the government emerged. The Republican administration adopted a systematic approach to this problem, combating it through the restructuring of law enforcement and legal regulations. The deterrent effect of the Courts of Independence and improvements in security mechanisms led to significant successes in the fight against banditry.

The study draws attention to the diversity of reasons behind the banditry phenomenon. Political motives, economic necessities, desertion from military service, the quest for social status and simple acts of plunder were among the main motivations for these activities. The necessity for the central authority to ensure internal security and fight against external enemies paved the way for the strengthening of bandit groups.

The fight against banditry during the establishment of modern Turkey should be considered not only as a security issue but also as a critical part of the process of establishing a modern state structure and institutional order. In this context, the strategies developed and measures taken to combat banditry during the founding years of the Republic constitute an important cross-section of Turkey's modernization history.

As a result, this academic study comprehensively examines the role and transformation of banditry in Turkey's modern state-building process. The study reveals that banditry is not simply a public order problem but a complex phenomenon with social, political and economic dimensions. This analysis contributes to a better understanding of the institutional and social transformations during the founding of modern Turkey.